

Душан Биланчић: ХИСТОРИЈА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, »Школска књига« Загреб 1978. године

Крајем 1978. године изашла је из штампе књига Душана Биланчића: »Хисторија Социјалистичке Федеративне Републике Југославије – Главни процеси«, коју је издала »Школска књига« Загреб.

Књига садржи Уводни дио – Слом Краљевине Југославије и шест дијелова: први дио: Стварање Демократске Федеративне Југославије, други дио: Формирање државноцентралистичког система и почетак његове кризе (1945 – 1950), трећи дио: Велика прекретница (1954 – 1957), четврти дио: Двојност друштвеног система (1954 – 1957) пети дио: Критика државног централизма, развој самоуправљања и нових међунационалних односа и шести дио: Развијање система самоуправљања на концепцији удруженог рада 1971/72 – 1977/78.

Одмах треба рећи да је аутор подјелом књиге на дијелове извршио и периодизацију послеријатног развоја Југославије, јер у сваком дијелу обрађује проблематику одређеног периода времена.

У Уводном дијелу аутор је анализирао проблем друштвено-економске кризе капиталистичке Југославије, слом хегемонистичко-централистичког система Краљевине Југославије и развој идеје КПЈ о социјалистичкој револуцији у Југославији од 1918. до 1941. године.

Кад је анализирао развој идеје КПЈ о социјалистичкој револуцији, констатовао је да је након двадесет година свога развојка КПЈ пребродила тешку дугогодишњу унутрашњу кризу и уочи судбоносних догађаја 1941. године израсла у лењинистичку партију, слободно остваривши највећи могући ступањ аутономије, Процес савладавања унутрашње кризе у КПЈ изразио се и као процес прерастања у партију лењинистичког типа (монолитна, авангардна, кадровска партија) и као процес стварања стратегије и тактике социјалистичке револуције примијењене југословенској стварности.

Први дио – Стварање Демократске Федеративне Југославије аутор је подијелио у пет поглавља. Одмах на почетку је анализирао питање класно-социјалних и политичких снага након распада Краљевине Југославије, њену подјелу између окупатора, стварање тзв. НДХ и припреме КПЈ за устанак. Након тога указао је на чињеницу да је КПЈ приступила формулисању политичких темеља за стварање нове федеративне Југославије у устанку, те дао пресјек развојка НОБ-е, стварање Народноослободилачке војске Југославије и органа народне власти.

Посебно је обрадио проблем стварања Федеративне Демократске Југославије на Другом засједању АВНОЈ-а, 29. новембра 1943. године, анализирајући услове у којима је ово засједање одржано и одлуке које су доношене.

У закључним разматрањима о природи друштвених процеса и односа у развоју ослободилачког рата и социјалистичке револуције 1941 – 1945. године аутор је истакао да је под драматичним околностима које су присилили свакога појединца да се определијели за једну од неколико »понуђених платформа« настала »богата ризница« понашања људи свих доба и степена образовања, свих социјалних група, друштвених слојева и класа, нација и народности. За платформу НОП-а опредјељивало се све више људи у Југославији, што је био одговор свих народа и народности Југославије да су

они против ропства који су им наметнули окупатори, као и то да они неће повратак на стари систем.

Другим дијелом – Стварање државноцентралистичког система и почетак његове кризе (1945 – 1950) – аутор почиње разматрања историјског развојка СФРЈ, јер ранија поглавља представљају уводни дио и процес стварања нове Југославије у току НОР-а и социјалистичке револуције.

Кад је констатовао да је у Југославији извршена социјалистичка револуција и да је имала своје специфичности, много ширу социјалну базу (од октобарске) и подршку, те да није изведена у облику »муњевитог класног рата« пролетеријата и буржоазије, већ у облику НОР-а у којем је буржоазија разбијена због сарадње с окупатором, истакао је и чињеницу да је револуција у Југославији ријешила, поред класног, и национално питање као нераздвојно и неодвојиво питање. Анализирајући међународне околности, нагласио је да се млада социјалистичка Југославија морала борити не само против Запада него и против мијешања Истока у њезин развој.

Посебно је говорио о борби против снага контрареволуције и њеном слому, па је извукао закључак да је међународни положај нове Југославије, као и обрачун с антикомунистичким, контрареволуционарним снагама, мада он послје револуције није био јак, придонио јачању државног централизма у Југославији и потицао ауторитативност политичке власти.

Аутор је детаљно анализирао и програмску концепцију КПЈ о изградњи државноцентралистичког друштвеног уређења у првим послјератним годинама, наглашавајући да је национализација средстава за производњу и стварање државне својине био главни програмски циљ КПЈ и да се она почела остваривати чим се за то пружила стварна могућност. Говорећи о суштини концепције КПЈ о социјалистичком развоју у Југославији до сукоба са Стаљином, констатовао је да је: државна својина над средствима за производњу, државно-централистичко-административно планирање производње и расподјеле био основни закон социјалистичког друштва. Постепено ограничавање и потпуна, али што скорија ликвидација готово сваког облика приватног власништва – била је полазна основа и садржај концепције КПЈ у изградњи друштвено-економског система у Југославији.

У поглављу у коме је обрадио обнову земље, почетак индустријализације и доградњу државноцентралистичког система констатовао је да Југославија, по ратним разарањима и материјалним и људским жртвама, спада међу највише погођене земље у другом свјетском рату. Али брза обнова ратом порушене земље створила је услове да се релативно брзо пређе на планску изградњу, па је Народна скупштина, у априлу 1947. године донијела Закон о првом петогодишњем плану развојка народне привреде ФНРЈ. Циљ плана је био да се ликвидира привредна и техничка заосталост, да ојача економска и одбрамбена снага земље, учврсти друштвено социјалистички сектор привреде и социјалистички односи и подигне опште благостање народа.

На крају овог дијела књиге је констатовао да су деформације у производњи, размјени и расподјели довеле до низа проблема, међу којима и до међунационалних спорова, јер је револуционарни етатизам имао низ протурјечности. Наиме, констатовао је да је револуција принципијелно и уставно рјешавала и ријешила национално питање у Југославији, али државноцентралистички систем то није адекватно провео него је републике претворио у своје органе. Све је то допринијело да се у периоду државноцентралистичког система почиње стварати владајући слој. Државни и по-

лудржавни органи које је створила револуција почињу постепено, а онда све више, да монополишу право на управљање друштвеним пословима и у управљање уносе унитаристичко-бирокуратски дух, принцип, стил и метод рада.

У трећем дијелу под насловом »Велика прекретница (1949 – 1953)« аутор је обрадио развој Социјалистичке Југославије у назначеном периоду. Посебно је обрађен проблем кризе револуционарне стратегије друштвеног развоја гдје је указано и на суштину његовог раскршћа, истичући да је криза револуционарне стратегије скривена у главном проблему револуције, јер концепција која је дата није одговарала на питање како сачувати интегритет револуције и револуционарног субјекта према таквом друштвеном развоју, према индустријализацији и развоју материјалних производних снага, формирању радничке класе и друштвене промјене које ће то прати-ти. Ради се, у ствари, о рјешавању историјских задатака својствених развоју капитализма. Суштина је у томе како ријешити тај окасњели или заоста-ли проблем и сачувати интегритет револуционарних снага, како сачувати њихову способност да иду даље, а не да се на томе зауставе.

Кад је одредио раскршћа у друштвеном развоју Југославије, аутор је посветио одговарајућу пажњу новој дугорочној оријентацији КПЈ у друшт-веном развоју Југославије за период 1948 – 1953. године. Указао је на латентне тенденције према специфичним путевима социјалистичког развоја Југославије, опширно изнио историјат напада комунистичких партија Ин-формбироа на КПЈ и анализирао политичку ситуацију у свијету и у земљи у то вријеме. У томе контексту указао је и на значај V конгреса КПЈ, који је одржан од 21. до 28. јуна 1948. године, за одбрану независности Југослави-је, истичући да су делегати одбили Резолуцију Информбироа.

У току отпора против стаљинизма руководство КПЈ је израдило нову концепцију друштвеног развоја земље. Аутор је констатовао да раније КПЈ није могла тако слободно развијати властиту политичку мисао. Сада је превладало увјерење да коначан успјех отпора стаљинизму зависи од не-гације стаљинистичког система друштвених односа, и то не само на ријечи-ма већ практичном изградњом дугорочних друштвених односа у Југослави-ји. Историјски задатак југословенских комуниста је да спријече репризу формирања »бирокуратске касте« и да свјетском комунистичком покрету от-воре нове перспективе и досљедним остварењем идеја класика марксизма.

Аутор је констатовао да је руководство КПЈ организовало опсежан теоријско-истраживачки рад на проучавању, у свјетлости марксистичког учења о друштву, законитости које су се испољиле у свјетској и југосло-венској пракси. Одмах послје тога предузете су и конкретне мјере на про-вођењу нових сазнања о развоју друштва. Тако је 27. јуна 1950. године Савезна народна скупштина донијела Закон о управљању привредним пре-дузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива, а поткрај 1950. године, на основи самоуправљања, Борис Кидрич је изложио »модел« друштвено-економских односа и привредног система. Убрзо је до-несен и Закон о народним одборима, као први политички вјесник нове кон-цепције о развоју друштвено-политичког система на новим основама. Од-мах послје тога извршена је реорганизација савезне и републичке управе, као и влада. И, најзад, Народна скупштина је 13. јануара 1953. године до-нијела Уставни закон о основама друштвеног и политичког уређења ФНРЈ, који је фактички замијенио Устав из 1946. године.

Послије изнесених констатација аутор је опширно анализирао примјену нове концепције друштвеног развоја, указујући на потешкоће, на нapore за усавршавање система, на отпоре који су се јављали и у Партији, а нарочито у администрацији и др.

Аутор је, анализирајући цјелокупни развој у назначеном периоду, на крају констатовао да је друштвено-политичка ситуација, почетком 1954. године, била врло сложена. Смион и убрзан процес демократизације и деби-рократизације друштва у периоду од 1949. до 1954. године донио је по нуж-ној логици због развитка и оне тенденције у гледиштима и оне појаве у друштвеној пракси које су према оцјени руководства КПЈ угрожавале утврђену генералну линију друштвеног развитка, па је препоручена већа обазривост у даљем мијењању друштвених односа и већа будност према несоцијалистичким тенденцијама.

У четвртном дијелу аутор је обрадио двојност друштвеног система од 1954. до 1967. године. На почетку је истакао да је првих пет година велике прекретнице (1948 – 1953) протекло у драматичној одбрани револуције од насртаја бирократског стаљинистичког утицаја, као и у конципирању нове стратегије друштвеног развитка Југославије.

Посебно је анализирана нормализација односа са СССР-ом послје Стаљинове смрти, констатујући да је обнављање односа са СССР-ом и другим земљама лагера извршено, као и са Западом, без икаквих компромиса по интегритет земље.

У контексту анализе Титове иницијативе и акције на стварању свјетског покрета несврставања аутор је указао на значај састанка Тита, Нехруа и Насера од 18. до 19. јула 1956. године за акцију на стварању покрета несврставања.

Средином педесетих година развијена је и дилема о улози СКЈ у друштвеном развоју тако што је руководство ријешило да одбаци тезу о »мијешању« партијских организација у свакодневни живот друштва и упозорила комунисте на то да сносе пуну одговорност не само за дугорочни историјски развој већ и за свакодневно стање и развој самоуправљања.

Средином педесетих година наша земља излази из стагнације и почиње њен бржи индустријски развој, па ЦК СКЈ, током 1955. године, доноси одлуку да се мијења економска политика земље с тенденцијом бржег повећања животног стандарда.

У другом поглављу назначеног дијела аутор обрађује даљи процес деетатизације. Посебно је обрадио промјене у »социјалистичком лагеру« наглашавајући да су настале као потицај деетатизације у Југославији. Када је говорио о развоју политичке мисли код нас, констатовао је да је под крај 1956. године обновљена расправа о проблему даљег развитка социјалистичке демократије у Југославији. Посебно мјесто је дао Платформи Првог конгреса радничких савјета Југославије из 1957. године, истичући да је овај конгрес значајно велики политички потицај у правцу измјена привредног система, што је био услов развоја радничког самоуправљања.

Као резултат ових дискусија и ставова под крај 1957. године донесени су нови законски прописи који су ступили на снагу 1. јануара 1958. године, а односе се на радне односе и распоређивање дохотка између предузећа и друштва.

Посебно мјесто аутор је дао Програму СКЈ донесеном 1958. године. Указао је на чињеницу да је у доба када је Програм СКЈ припреман 1957. и

почетком 1958. године државна моћ, нарочито у друштвеној и економској структури, била доминантна.

Након што је указао на суштину промјена привредног система, задржао се на проблему кризе монолитизма која почиње да се јавља у СКЈ већ почетком расправљања о промјенама у привредном систему 1961. године. Разилажења у централном руководству била су, прије свега, израз измијењене структуре групних, регионалних, националних и других интереса, али и посљедица низа других узрока, као што су стварне тешкоће, извјесне дилеме у рјешавању крупних проблема даљег друштвеног развоја, разумљива страховања од промјена итд. У исто вријеме почињу се јављати и схватања која негирају потребу даљег постојања комунистичке организације.

Аутор је посебну пажњу обратио проширеној сједници Извршног комитета ЦК СКЈ из марта 1962. којој је био циљ да разријеши настале проблеме.

У петом дијелу књиге аутор посвећује пажњу критици државног централизма, развоју самоуправљања и нових међунационалних односа. Све је те проблеме смјестио у међународне околности истичући да је борба за равноправне односе у свјетској заједници народа и народности једна од основних принципа међународне политике Југославије.

Упоредо с тим СКЈ је водио борбу и за равноправне односе у међународном радничком покрету. Битни елементи односа међу компартијама према схватању СКЈ морали би бити, прије свега, у признавању различитих путева изградњи социјализма и права сваке партије да своје задатке одређује према властитим условима и у складу с принципом пуне одговорности сваког покрета за прогресивни друштвени развој у својој земљи и у свијету, у одбацивању постојања и наметања било каквог међународног центра за руковођење радничким покретом.

У поглављу критика друштвених односа и платформа Осмог конгреса КПЈ за њихову примјену, аутор је указао на тадашња неслагања у руководству СКЈ, па и отпоре промјенама, нарочито у савезној администрацији, иза које су стајали и неки истакнути руководиоци. Међутим, констатовао је да су биле надмоћније снаге које су биле за реформу, па је резултат тога и Устав СФРЈ из 1963. године.

У својој анализи Осмог конгреса СКЈ, одржаног 1964. године, Биланцић је констатовао да су два кључна става у његовим одлукама о даљем развоју самоуправљања: први је преношење средстава за проширену репродукцију и с тим у вези преношење права с државних и политичких органа на радне колективе у привреди, и други, развијање самоуправљања у радним организацијама у складу с јачањем друштвене моћи радника, а против бирократско-технократских узурпација која је у својим рукама централизовала доходак и одлучивала о њему.

Осми конгрес је назначио нове елементе и у политици СКЈ о националном питању у Југославији. На овом Конгресу се први пут након доласка Партије на власт 1945. године говори о националном питању као о отвореном питању, па је наглашено да је централистичко-економска структура неспојива с принципом равноправности нација и с развојем самоуправљања. И као што је за друштвено-економске односе и самоуправљање значио радикалан обрачун с наслијеђеним државно-централистичким системом, тако је VIII конгрес КПЈ за даљи развој међунационалних односа значио почетак политичких акција на сузбијању унитаристичке свијести, што ће касније омогућити уставну реформу федерације.

Посебно је обрадио политичку кризу и мјере СКЈ за демократизацију политичког живота. У томе контексту је анализирао мјере на реорганизацији Управе државне безбједности и сукоб самоуправно-демократских и државно-централистичких снага. Поред одлуке о реорганизацији УДБ-е на Четвртом пленуму ЦК СКЈ је одлучено да се започне реформа СКЈ. У току расправе о реформи СКЈ превладавало је мишљење да је демократизација односа у СК основна компонента његовог преображаја у складу са захтјевима самоуправног друштва. С тим у вези је наглашена оријентација на јачање права и одговорности републике и покрајина.

У шестом поглављу овог дијела аутор је констатовао да се на пријелазу из шездесетих у седамдесете године у Југославији одвијао интензиван процес преображаја наслијеђене централистичко-административне у децентрализовану самоуправну друштвену структуру и да је то главна значајка тог историјског тренутка. Тај је процес, заједно с низом других пратећих процеса, подијелио и међусобно супротставио друштвено-политичке снаге готово у свим срединама. Највише конфронтације су се испољиле на питању реформе федерације, а расплет ове политичке кризе разријешен је 21. сједницом Председништва ЦК СКЈ.

У шестом, посљедњем дијелу књиге аутор је анализирао развијање система самоуправљања на концепцијама удруженог рада од 1971. до 1978. године. Одмах је констатовао да је поткрај 1971. године друштвени развој СФРЈ ушао у нову етапу која је најављена одлукама и духом 21. сједнице Председништва СКЈ. У духу тих одлука заустављене су и потиснуте неке тенденције, прије свега национализам и либерализам у политичком животу земље и технократизам и тенденције настајања капитал односа.

Аутор је на крају књиге дао осврт на Конгрес СКЈ који је одржан 1974. и доношење Устава СФРЈ 1974. године указујући на генералну политичку линију СКЈ у новијем раздобљу.

Ако би се тражиле замјерке овој књизи, онда би се могло, овом приликом, указати на оне које су најкарактеристичније. Прије свега, иако се аутор оградио и казао да је обрађивао главне процесе, ипак се мора рећи да је наслов, с обзиром на садржину књиге, неадекватан. Наиме, мало у књизи има анализе из које се види како су одлуке руководства провођене у бази, осим, разумије се, начелних оцјена. Кад се говори о кризним периодима, а у тексту се каже да их је било, не види се да ли су и колико захватале народ, друштвено-политичке организације, радне колективе и какав су одраз имале. Има и пренаглашавања улоге појединих републичких руководства у разрјешавању кризних ситуација, односно у њиховом доприносу разбијању државно-централистичког система и развоју самоуправних социјалистичких односа, па се добија утисак да сва републичка руководства нису била одлучна у тој оријентацији, што се не би могло прихватити. Било је негдје мањих, а негдје већих отпора, али већина у руководствама је била за рјешење тих питања на утврђеној платформи СКЈ, иначе се не би могла објаснити чињеница да је постигнут завидан успјех на том плану. И када је ријеч о периодизацији, могли би се прихватити разни приговори.

Но, и поред наведених, а и других замјерки, мора се казати да дјело представља вриједан допринос проучавању историје СФРЈ и неће се моћи заобићи у даљем раду на историји СФРЈ. Она ће добро послужити наставницима и студентима политологије, економије, социологије, па и историје

кад буду изучавали наш послеријератни развој. Може бити и добра литература на партијско-политичким школама и курсевима, као што може добро послужити и свим оним који желе да се подробније упознају са послеријератним развојем Југославије.

др Драго Боровчанин

Др Најдан Пашић, СОЦИЈАЛИСТИЧКО САМОУПРАВЉАЊЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ, »Радничка штампа«, Београд, 1978, 302 стране.

Обимна студија »Социјалистичко самоуправљање у Југославији« говори на веома исцрпан и комплексан начин о процесу самоуправљања, од периода радничког самоуправљања до самоуправне организације рада. Настала је након припрема од неколико година, уз активну сарадњу већег броја научних и политичких радника. Поред редактора проф. др Најдана Пашића (главни редактор), др Станислава Грозданића и Милорада М. Радевића, у изради појединих дијелова књиге радили су сједећи сарадници: Петер Тош, др Александар Вацић, др Бранислав Шошкић, проф. Драго Горупић, др Мијат Шуковић, Албина Тушар и Ружа Бањац. Интересовање за самоуправни развој социјалистичке несврстане Југославије влада у великом броју земаља широм свијета. Самоуправљање се потврдило као једна реална, прогресивна оријентација југословенског друштва, свакодневна пракса и начин живота радних људи Југославије, па као такво захтијева научно-критичко изучавање и упознавање не само наше него и заинтересоване свјетске јавности. Потреба за студијом о југословенском самоуправљању појавила се и у Међународној организацији рада. Организацију око израде овог пројекта преузео је Савез синдиката Југославије. С обзиром на то да је потреба и интерес за литературом ове врсте велика и у нашој земљи, дошло је до југословенског издања ове књиге. Издао ју је издавачко предузеће »Радничка штампа« у Београду 1978. године на српскохрватском језику.

Студија је подијељена на пет дијелова, сваки дио на одређен број глава, а главе на одјељке који имају посебне наслове што олакшава прегледност у изношењу разних проблема.

»Идеје и развој самоуправљања у Југославији« (стр. 11-50) је наслов првог дијела студије која прати идеје самоуправљања одмах после увођења, проблем савременог друштва и у вези с тим покушаје неких земаља у развоју да у процесу модернизације своје индустрије и пољопривреде уведу неке облике радничког учешћа у управљању. Разматрањем суштине и смисла самоуправљања, у студији се констатује »да самоуправљање није ни систем мера којим се ублажује и делимично отклањају негативне последице најамног положаја радне снаге, ни прост механизам демократског одлучивања о друштвеним пословима у привреди и другим сферама друштвеног живота ни »правичан« систем расподеле него историјски процес мењања продукционих односа у корист радника у удруженом раду« (стр. 16). Кроз изношење разлика и сличности између самоуправљања и партиципа-